

PRAVEDNICI

U v o d

Devetnaestog avgusta 1953. godine je Kneset u Jerusalimu jednoglasno primio Zakon o sećanju na mučenike i junake — Jad Vašem. Tim zakonom je u stvari osnovana nacionalna institucija Jad Vašem sa zadatkom da ovekoveči uspomenu:

a) na šest miliona Jevreja koje su uništili nacisti i njihovi pomagači;

b) na jevrejske porodice koje su ugnjetači istrebili;

c) na opštine, hramove, pokrete i organizacije; na kulturne, vaspitne, religiozne i dobrotvorne ustanove koje su uništene u nameri da se zatru ime i kultura jevrejskog naroda;

d) na odvažnost Jevreja koji žrtvovaše svoje živote za svoj narod;

e) na hrabrost vojnika-Jevreja kao i na jevrejske borce i partizane po gradovima, selima i šumama, koji založiše svoje živote u borbi protivu nacističkih zločinaca i njihovih pomagača;

f) na junačku i upornu borbu jevrejskih masa koje su se uprkos opasnosti uništenja zalagale za očuvanje ljudskog dostojanstva i jevrejske kulture;

g) na herojski otpor zatočenika i boraca geta koji se podigoše i zapališe luč pobune da spasu čast svog naroda;

h) na očajne napore ugroženih da uprkos svih smetnji stignu na obale spasenja u jevrejsku zemlju kao i na odvažnost i zalaganje njihove braće koja pođoše da spasu i oslobode preživeli;

i) na pravednike svih naroda koji su stavljali svoje živote na kocku da bi spasavali Jevreje.

Jad Vašem (jad — ruka; šem — ime) znači na hebrejskom spomenik. Smisao donetog zakona je da se podigne večnim spomenik u svesti jevrejskog čoveka za uspomenu na milione nevinih žrtava, na borce, na neizreciva blaga jevrejskih kulturnih vrednosti koja su vekovima stvarana a koja je zločinački nacizam uništio. Na kraju niza zakonskih kategorija ciljeva ove ustanove još jedna posebne

vrste: spomenik zahvalnosti u svesti jevrejskog čoveka prema onima koji su u tom mraku čovečanstva spasavali progonjene i potlačene Jevreje.

Oni koji su preživeli katastrofu i imali sreću da se vrate iz geta i koncentracionih logora pričaju da se još za vreme rata pomišljalo na to kako da se ovekoveči uspomena na jevrejsku katastrofu i jevrejsku borbu. Još se potocima lila krv zatočenika i užarene peći krematorija dimile su se danonoćno kad se u svesti onih koji će i sami postati sutra žrtvom porođila misao: kako da se sačuvaju svedočanstva o ogromnom zločinu nad evropskim jevrejstvom čiji se vapaj gubio u neobuzdanoj orgiji mržnje i satanske krvoločnosti.

Ideju za osnivanje Jad Vašem-a prvi je dao Mordehaj Šenhabi, član kibuca Mišmar Haemek. On je godine 1946. na I poratnoj cionističkoj konferenciji u Londonu izložio detaljno svoj plan. Prva svetska cionistička konferencija posle rata prihvatila je jednoglasno tu zamisao.

U prvim godinama svog postojanja Jad Vašem je razvio sasvim malenu i skromnu aktivnost. U Palestini su vladali neredi, stalni sukobi između Arapa i Jevreja, dok je engleska mandatorna vlast zauzela neprijateljski stav prema Jišuvu; mobilizacija svih snaga sa ciljem spasavanja evropskog jevrejstva ukoliko je to uopšte bilo moguće; zatim konačne borbe 1947/48 — sve je to sprečavalo veću delatnost Jad Vašem-a. I kada je konačno osnovana država Izrael mnogo važniji problemi behu stavljeni u prvi red. Svake godine je stizalo po stotinu hiljada useljenika u zemlju i sva pažnja i briga behu usredsređene na njih. Trebalo je da prođe daljih pet godina od osnivanja države da bi ideja Jad Vašem-a stekla zakonsku podlogu: godine 1953. Jad Vašem je dobio svoj stvarni izraz, svoju strukturalnu formu i započeo svoju aktivnost da danas posle 17 godina postane značajna jevrejska institucija svetskog karaktera, poznata daleko izvan jevrejskih krugova. Desetine hiljada Jevreja i ne-Jevreja iz svih krajeva sveta posećuju svakog meseca Jad Vašem, koji je postao mesto hodočašća sa svojom stalnom izložbom jevrejske katastrofe i drugim svojim simbolima.

Mordehaj Šenhabi je bio i prvi direktor te institucije. Otac ideje o Jad Vašem-u, njegov osnivač, nije ostao dugo na tom položaju i ubrzo se sam povukao. Idealista, tvorac Jad Vašem-a, bez dovoljne materijalne i moralne podrške ustupio je mesto drugima: Hajimu Barlasu, a posle njega je na čelu te ustanove dr Arje Bauminger. Zatim je nastala era dra Arje Kubovija, koji je bio predsednik uprave i dao mnogo jači zamah i mnogo veći publicitet toj instituciji. Posle smrti dra Kubovija predsednik uprave je postao Katriel Kac, raniji ambasador Izraela u Moskvi.

Komisija ca ocenu zasluga pravednika

U ovom napisu zadržaćemo se isključivo na poslednjoj kategoriji ciljeva Jad Vašem-a: očuvanje uspomene na one koji su za vreme prošlog rata spasavali Jevreje iz nacističkih kandži.

Iako s jednog opšteg gledišta od prvoklasne važnosti, priznanje spasiocima Jevreja stavljeno je na dnevni red punih deset godina po osnivanju Jad Vašem-a. Za to odlaganje nije bilo nikakvih opravdanih razloga.

Zakonodavac upotrebljava u originalnom tekstu zakona izraz »Hasidej umot haolam« što bi na srpskohrvatskom bilo najbliže reči: pravednici (die Gerechten; les Justes; the Righteous). Bukvalni prevod bi glasio »pravednici naroda sveta«, ali se zadržao samo izraz »pravednik«. »Hasidej umot haolam je časno ime koje se daje ne-Jevrejima za njihova dobra dela i njima je obezbeđeno mesto u drugom svetu« (Rambam).

Na inicijativu poč. dra Kubovija početkom 1963. godine osnovana je u okviru Jad Vašem-a Komisija za ocenu zasluga pravednika. Nije bilo i nema nikakvog pravilnika koji reguliše rad ovog tela kao što nema ni propisa o broju članova. Kad je osnovana na čelu sa sudijom Vrhovnog suda Moše Landau-om kao predsednikom, brojala je 16 članova, i do danas se broj kao i sastav članova Komisije nije bitno izmenio — a umesto dr Kubovi-ja došao je sadašnji predsednik uprave Jad Vašem-a Katrijel Kac.

Sastav Komisije je sledeći: od 17 članova 3 su članovi uprave Jad Vašem-a; po jedan predstavnik Udruženja bivših nacističkih zatočenika Organizacije invalida — antinacističkih boraca; Udruženja partizana i boraca geta; Udruženja isluženih vojnika u savezničkim vojskama; zatim, po 2 predstavnika Svetskog jevrejskog kongresa i Udruženja isluženih vojnika iz Izraela; i 6 članova imenovanih kao ličnosti.

Imenovanje sudije Vrhovnog suda Moše Landau-a koji je bio predsednik sudskog veća u procesu protiv Adolfa Ajhmana, kao i advokata Gideona Hauznera, koji je bio javni tužilac u istom procesu, za članove ove Komisije — ima simboličan značaj. Ovi ljudi pred kojima se u toku dugog trajanja procesa otkrila jevrejska tragedija u svoj svojoj strahoti i tragičnosti, primili su na sebe zadatak da uzmu učešća u davanju priznanja onima koji su sačuvali lik čoveka u doba kad je zavladao sumrak čovečanstva.

Procedura

Inicijativu za pokretanje postupka sa ciljem priznanja zasluga daju u prvom redu i u najvećem broju sama spašena lica bilo iz Izraela bilo iz inostranstva. U Izraelu ima mnogo lica koja su ostala

u životu zahvaljujući pomoći svojih spasilaca. Spašena lica danas žive u raznim zemljama sveta. U mnogim slučajevima došlo je do dubokog prijateljstva između spasioca i spašenog. Oni se dopisuju, posećuju i pomažu. Samo onaj koji je preživio gonjenja Nemaca, samo onaj koji je slušao bat teških čizama gestapovaca i njihovih pomagača u ponoć prilikom racija, u stanju je da proceni koliko je i šta stavljao na kocku onaj koji ga je krio.

U mnogim slučajevima inicijativu daju i sami spasioci obraćajući se izraelskim ambasadama ili konzulatima u inostranstvu i tražeći informacije. Oni ne kriju želju da budu počastvovani priznanjem države Izrael, znajući da se to priznanje ne izražava novcem ili materijalnim dobrima — njima je stalo do moralnog priznanja. To je svakako minimum koji traže i koji im se pruža.

Inicijativa dolazi i od jevrejskih opština, ustanova i organizacija u inostranstvu, napose od organizacija nekadašnjih jevrejskih boraca i partizana. I nejevrejske organizacije i ustanove zainteresovane su da se nekom od njihovih članova oda priznanje za pomoć ukazanu Jevrejima za vreme nacističke strahovlade.

Odeljenje za pravедnike u Jad Vašem-u priprema za Komisiju dokazni materijal. Izjave spasenih lica ili svedoka iz inostranstva treba da budu overene u izraelskim konzulatima, ali Jad Vašem priznaje i potpise overene pred notarom, odnosno nadležnom vlašću. Spasena lica koja danas žive u Izraelu dužna su da pored pismene molbe daju i izjave pred jednim od članova Komisije koji će biti referent za taj predmet. Komisija ceni, razume se, i drugi pisani materijal koji joj se podnese, a koji može biti napisan na bilo kom jeziku, jer se Odeljenje za pravédnike stara da se prevede na hebrejski.

Lik spasioca

U svim evropskim zemljama u kojima su Jevreji proganjani bilo je i ljudi koji behu spremni da im pomognu. U spasavanju su uglavnom učestvovali pojedinci, kao što je i pomoć ukazivana uglavnom pojedincima. Velike jevrejske mase se nisu mogle spasti.

Različita je bila pomoć koja je pružana progonjenima a najefikasnije je bilo pružanje azila. Spasioci su prikrivali Jevreje u svojim kućama, stanovima, podrumima, na tavanima, u stajama, u skloništim sagrađenim u dvorištu, ispod poda u sobi. Prevođenje iz nesigurnog na sigurnije mesto bio je često veoma smeo i rizičan podvig, jer je trebalo na putevima i u vozovima izbeći kontrolu nemačkih stražara ili kvislinških žandarma. Prebacivanje preko granice bio je još smeliji poduhvat. Pribavljanje lažnih ličnih isprava, lične karte i drugih dokumenata, lažnih ili pravih kupona za namirnice bilo je skopčano sa velikim rizikom. Nabavka hrane nije bila nimalo laka u vreme oskudice i ograničenja.

U mnogim slučajevima je u spasavanju učestvovala cela porodica: roditelji i deca. Bilo je, međutim, slučajeva da su Jevreje skri-

vali protiv volje nekih ukućana. Tome protivljenju nekad nije bilo nesaosećanje ili nerazumevanje već strah. U Poljskoj su nacisti palili kuću sa svim njenim stanovnicima ako bi u njoj otkrili Jevreje. Na drugim okupiranim teritorijama streljani su oni na koje bi pala sumnja da kriju Jevreje. U najboljem slučaju spasioci su terani u koncentracione logore a to je često značilo isto što i smrt.

Spasilaca Jevreja bilo je iz svih društvenih slojeva: profesora, lekara, činovnika, sveštenika svih stepena hijerarhije od najvišeg do seoskog popa, ali pretežni deo spasilaca pripada sredini tzv. malog čoveka: seljaka i radnika.

Žene samohrane i sirote, neudate, udate, majke sa mnogo dece, udovice spadaju u red spasilaca. Žena je bila hrabrija, odvažnija, upornija, veštija, snalažljivija. Ona je umela da učutka i muža koji se protivio pružanju pomoći Jevrejima, jer se plašio posledica. Ona je umela vešto da odbije radoznalost suseda, često žrtvujući dobrosusedske i rodbinske veze. Ona je stajala pred gestapovcima i uporno odbijala svako sumnjičenje da prikrija Jevreje u svome domu. Žena je delila poslednje parče hleba između svoje dece i nesrećne Jevrejke ili jevrejskog deteta koje je krila. Bila je svesna da prikrivanjem Jevreja dovodi u opasnost ne samo sebe i svog muža već i svoju često mnogobrojnu decu.

U velikim gradovima bilo je mnogo opasnije sakrivati Jevreje zbog stroge kontrole okupatora i njihovih satelita i opasnosti potkazivanja. Teškoću je predstavljala i nabavka namirnica. U selima, po zabačenim atarima bila je u zaklonu veća sigurnost. U zemljama Istočne Evrope, a naročito u Poljskoj seljaci su uz pomoć svojih jevrejskih štićenika kopali bunkere u kojima je stanovalo po nekoliko jevrejskih porodica ponekad i tridesetak duša. Noću su izlazili da se nadišu svežeg vazduha. Trebalo je spremati hranu za toliki broj i održavati najnužniju čistoću. Za to se brinula seljanka. Muž bi joj pomagao u svim poslovima.

Bilo je slučajeva bolesti pa i smrti. Umrle su sahranjivali u dvorištu ili ispod kućnjeg praga.

Behu i slučajevi potkazivanja. Nekad su Jevreji otkriveni prilikom racija i pretresa.

Spasioci su retko bili bogati ljudi, uglavnom su poticali iz siromašnih slojeva ili su to bili ljudi srednjeg imovnog stanja. Novac nije igrao ulogu u spasavanju. Događalo se da je i novac tražen ali ukoliko ga je bilo služio je za nabavku namirnica. Ako je u skloništu bio veći broj ljudi, imućni su snosili troškove. Ako se tokom vremena — rat je dugo trajao — novac istrošio, spasilac nije pravio pitanje: on je delio sa svojim štićenicima ono što ima. U nebrojeno slučajeva su Jevreji primani goli i bos i bez ikakvih sredstava. Niko nije postavljao pitanje novca. Samo u izuzetnim slučajevima je novac bio motiv spasavanja.

Nisu poznati slučajevi da su oni koji su prihvatili Jevreje sami potkazivali neprijatelju. Spasioci su u najtežim trenucima izdržavali

tešku probu na koju su ih stavljali neprijateljski raspoloženi susedi, gestapovci i njihove sluge. Koji su to motivi pokretali te ljude i žene da primaju u svoje domove nepoznate Jevreje, da sebe i svoju decu izlažu smrtnoj opasnosti?

Pobude kojima su se rukovodili spasioci su različite, ali se sve nalaze na istoj skali čovečnosti i ljubavi prema bližnjemu. Ljubav prema bližnjem, još tačnije hrišćanska ljubav prema bližnjem, bila je često osnovni motiv. Spasavali su ljudi koji ranije nisu znali ko su i šta su Jevreji. Za njih je bitno bilo saznanje da su ti ljudi progonjeni od omrznutog neprijatelja i da im treba pružiti ruku-pomoćnicu. Spasavali su ljudi koji su ranije i sami bili antisemiti i tek su u dodiru s Jevrejima, za vreme dok su ih u svome domu prikrivali, uvideli da su bili u zabludi i da su to ljudi kao i svi drugi.

Patriotizam i mržnja protiv neprijatelja i okupatora bili su snažni motivi koji su pokretali ljude da pokušaju da otrgnu progonjene iz ruku nacista. Učešće patriota u podzemnom pokretu je samo sobom uslovljavalo pomoć Jevrejima.

Pobožnost, odanost hrišćanskoj veri značajan je faktor u nizu motiva za spasavanje. Seljaci i seljanke koji su prihvatili Jevreje bili su vrlo pobožni katolici. Oni smatrahu da ih je Hristos stavio u iskušenje da učine bogougodno delo i spasu jednu dušu, da spasu nekoliko duša. I to spasavanje nije imalo za cilj da se hrišćanskoj crkvi pribave nove duše, već da se spasu od fizičkog uništenja.

Ne u poslednjem redu na lestvici motiva stajahu napredne ideje. Ljudi koji su bili naprednog duha, progresivnih ideja, komunisti, socijalisti, borci za prava čoveka, bili su takođe u redovima onih koji su pomagali Jevrejima za vreme okupacije.

Organizovano spasavanje Jevreja

Osim mnogobrojnih slučajeva pojedinačnog spasavanja, spasavanja u kojima su učestvovali pojedinci i pojedine porodice, treba ceniti organizovano spasavanje Jevreja. Pod organizovanim spasavanjem smatramo one akcije koje su vršile grupe spasilaca, organizacije, udruženja, grupe boraca i snage otpora, partizani i crkva.

Na ovako organizovano spasavanje nailazimo u zemljama Zapadne Evrope: Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Danskoj i Norveškoj. Ono što je značajno u tim kategorijama spasavanja jeste činjenica da su u ovim zemljama uzimale učešća i jevrejske organizacije, jevrejski borci i partizani. U Francuskoj, Belgiji i Holandiji Jevreji su se aktivno borili zajedno sa borcima Pokreta otpora, ali su postojale i posebne i samostalne jevrejske grupe otpora, koje su saradivale s nacionalnim snagama.

U Francuskoj su u akciji spasavanja uzele učešća ne samo snage otpora, francuske ili jevrejske, već i druge jevrejske organizacije. Činjenica da je Francuska bila podeljena na okupiranu i slobodnu

zonu, kao i na zonu pod italijanskom okupacijom, pružala je mogućnost prebacivanja jevrejskih porodica ili pojedinaca, a naročito jevrejske dece na područje u tzv. slobodnoj Petenovoj zoni. Iako je Petenova policija gonila Jevreje ništa manje nego nacisti, Južna Francuska je pružala velike mogućnosti za prikrivanje jevrejske dece koja su dovođena iz ugroženih zona. Jevrejske organizacije koje su primile taj zadatak bile su različite: dobrotvorne, verske, cionističke, omladinske, grupe stranih Jevreja koji su se zatekli u zemlji.

U Belgiji i Holandiji su organizacije otpora uzimale učešća u prikrivanju Jevreja, nalaženju skloništa, snabdevanju lažnim papirima itd. I tu nailazimo na sličnu pojavu kao i u Francuskoj: na saradnju Jevreja sa snagama otpora i njihovo učešće u akciji pomoći progonjenim Jevrejima.

U Francusku i Belgiju su materijalna sredstva Jointa stizala tajnim kanalima. Joint iz razumljivih razloga nije hteo da zna da li su njegova sredstva osim za finansiranje akcija spasavanja korišćena i kao pomoć snagama otpora.

Okupirana francuska zona od strane Italijana pružala je velike mogućnosti za spasavanje i prebacivanje Jevreja iz ugroženih krajeva. Italijani su i u Francuskoj dali dokaza o odsustvu bilo kakve mržnje prema Jevrejima.

Katolička i protestantska crkva su mnogo doprinele spasavanju Jevreja, a napose spasavanju jevrejske dece. To važi kako za Francusku, u prvom redu, tako i za Belgiju i Holandiju. Hiljade dece je našlo sigurni azil u manastirima, verskim školama, zavodima, domovima za siročad, bolnicama, te seljačkim kućama pod nadzorom sveštenika. Jevrejske organizacije su usko saradivale kako sa visokim klerom tako i s mesnim sveštenicima i pastorima, kaluderima i kaludericama. Treba odati veliko priznanje hrišćanskoj crkvi, napose katoličkoj i protestantskoj.

Primere spasavanja od strane starokatoličke crkve nalazimo u Ukrajini, gde je inače stanovništvo bilo odvajkada neprijateljski raspoloženo prema Jevrejima. Pravoslavna crkva je ukazala pomoć Jevrejima u Grčkoj. Atinska policija je u sporazumu s visokim sveštenstvom ukazala veliku pomoć Jevrejima stare Grčke posle pada Italije 1943. godine. Solunski Jevreji su bezmalo svi uništeni. Solun je bio pod nemačkom, dok je Atina bila pod italijanskom okupacijom. Atinska policija je posle pada Italije snabdela sve Jevreje koji su se prijavili legitimacijama, koje su glasile na grčka imena sa autentičnim potpisima komesara policije, brojem i pečatom. Italijanska vojska je prebacila iz Soluna 500 Jevreja u Atinu pred licem besnog nacističkog okupatora.

Katolička i protestantska crkva u Nemačkoj pokušavale su da spasu progonjene nemačke Jevreje. One su se više koncentrisale na grupe Jevreja koje su pre ili za vreme rata prešle u hrišćanstvo. Ti pokušaji su ostali većinom bez uspeha jer su i ti Jevreji deportirani na Istok.

Danska i Norveška su izuzetak: u spasavanju Jevreja tih zemalja, tj. u prebacivanju čamcima i lađicama u Švedsku, uzele su učešća široke narodne mase. Broj Jevreja u tim zemljama nije bio velik: oko 2.000 u svakoj od njih. Najveći deo je prebačen u Švedsku, pred licem nacističkog okupatora. Nisu se spasli samo oni koji nisu hteli da napuste zemlju ili se nisu odazvali pozivu da se prijave na vreme na sabiralištu.

U Poljskoj su razne organizacije levičarske, desničarske i nacionalističke pomagale Jevrejima. Bilo je među njima i organizacija koje su sačuvale svoj antisemitski stav. Bilo je poljskih snaga otpora koje su bile neprijateljski raspoložene prema Jevrejima, koji su se i sami borili protiv neprijatelja u sopstvenim partizanskim grupama.

U organizovane akcije spasavanja spadaju i akcije diplomatskih predstavnika pojedinih zemalja. Te su se akcije sastojale u tome što su diplomatski predstavnici davali vize Jevrejima za ulaz u zemlje koje su zastupali ili u njihove kolonije ili su Jevreje stavili pod svoju zaštitu. Španski i švajcarski ambasadori u Budimpešti su na taj način spasli hiljade Jevreja. Isti je slučaj bio i sa švedskim diplomatskim predstavnikom u tom gradu, čijom su zaslugom spasene desetine hiljada Jevreja. Portugalski konzul u Ženevi je davao ulazne vize za Portugaliju protiv naloga svoje vlade. Holandski diplomatski predstavnik u Švedskoj je u sporazumu sa konzulom u Estoniji davao vize za ulazak u holandsku koloniju Kirasao, što je omogućilo spasenje stotine Jevreja jedne od najvećih ješiva preko Sibira i Japana.

Postupak u Komisiji

Komisija za ocenu zasluga donosi svoje odluke na sednicama pod predsedništvom vrhovnog sudije Moše Landau. Sednice se održavaju jednom mesečno u Jad Vašem-u u Jerusalimu, povremeno i u Tel-Avivu i Haifi.

Komisija rešava na osnovu dokumenata koja im stoje na raspolaganju, a koja su u prepisu dostavljena svim članovima. Referent koji je pre toga lično saslušao bar jedno od spasenih lica ukoliko se nalazi u Izraelu, referiše o konkretnom slučaju dajući kritičku analizu dokaza. Na kraju podnosi svoj predlog: da se dodeli priznanje; da se rešavanje odloži i traži dopuna dokaza; da se predlog odbije jer ne ispunjava uslove. Odluka se donosi posle diskusije. Obično se odluke donose jednoglasno, ali u slučaju glasanja odlučuje većina.

Nema pisanih uputstava i naređenja koja su obavezna za Komisiju. Duga praksa je sama stvorila principijelne stavove koje Komisija primenjuje.

Kriterijum za priznanje svojstva pravednika je onaj koji zakon predviđa: spasilac mora biti ne-Jevrejin; činjenica spasavanja; činjenica da je spasavanje bilo izvršeno uz opasnost po život spasioca ili članova njegove porodice. Ovaj treći elemenat ličnog ugrožavanja

spasioca ili članova njegove porodice je često predmet rasprave u Komisiji. Bilo je mišljenja da treba ublažiti taj zahtev kao preteran u izvesnim slučajevima, ali se zakonska naredba bez promene samog zakona ne može zaobići. Ima mnogo slučajeva spasavanja a da spasilac nije primio nikakav lični rizik na sebe niti je doveo u opasnost svoju porodicu, bilo zbog svog položaja ili zbog drugih okolnosti. Komisija se u takvim slučajevima mora zadovoljiti priznanjem na nižoj skali odlikovanja, iako bi spasilac zaslužio najviše priznanje.

Smisao pojma *pravednik* sadrži u sebi ne samo element čovekoljublja i ljubavi prema bližnjem nego i izvesna lična svojstva kao čoveka. Spasilac kraj svih svojih zasluga što je spasao jedno ili više lica i uprkos lične opasnosti kojoj se izlagao ne sme biti poročan, rđavog karaktera, osuđivan za prljava krivična dela, učesnik u gonjenju nevinih, pripadnik vojničkih formacija SS, SA, saradnik Gestapoa ili član kvislinških organizacija. Ispituje se prošlost kandidata. Cene se motivi. Traže se dokazi o službi u civilnoj policiji u okupiranim zemljama. Sâmo članstvo u nacionalsocijalističkoj partiji ne predstavlja smetnju za sticanje priznanja Jad Vašem-a, ako nema prigovora u pogledu ličnih postupaka za vreme rata i ako spasavanje nije izvršeno sa ciljem da se dobije alibi za druga nedela.

U slučaju pozitivnog rešenja Komisija je vlasna da dodeli jedno od navedenih odlikovanja:

- a) Medalju pravednika uz pravo da se posadi drvce u Aleji pravednika na Brdu sećanja u Jerusalimu (kraj Jad-Vašem-a);
- b) počasnu diplomu uz pravo da se posadi drvce u Aleji pravednika;
- c) počasnu diplomu;
- d) pismo zahvalnosti.

Stepen priznanja utvrđuje se prema okolnostima pod kojima je ukazana pomoć progonjenim, posebno prema svakom pojedinačnom slučaju. Primera radi navodimo neke okolnosti: opasnost kojoj se spasilac izlagao lično ili kojoj je izlagao članove svoje porodice; trpljenje spasioca (hapšenje; odvođenje u koncentracioni logor i sl.); motivi koji su naveli spasioca da se izlaže opasnosti; vreme koje je spaseno lice provelo u zaklonu spasioca; ponašanje spasioca i članova njegove porodice prema spasenom koga su prikrivali; broj spašenih lica.

Prikrivanje i spasavanje jevrejske dece je tako isto važan element koji utiče na stepen priznanja. Za vreme drugog svetskog rata je od šest miliona ubijenih Jevreja bilo preko jedan milion dece. Prikrivanje dece zahtevalo je veliku žrtvu i visoki stepen čovekoljublja. Behu mnogi slučajevi da je jevrejska majka ostavila svoju odojčad u naručju plemenitih hrišćanki pre nego što je povedena u deportaciju sa koje nije bilo povratka.

Predaja odlikovanja

Predaja odlikovanja pravednicima obavlja se na svečan način. Spasena lica koja žive u Izraelu pozivaju svoje spasioca da o njihovom trošku posete Izrael. Oni žele da se na ovaj način skromno oduže onima kojima duguju zahvalnost što su ostali u životu. U vreme posete se održava i svečanost predaje odlikovanja. Svečanost se obavlja u Jad Vašem-u u Jerusalimu, u prisustvu spasioca, spasenih i njihovih porodica i drugih gostiju, a često i u prisustvu školske dece koja se pozivaju da se nadahnu primerom čovekoljublja. Stotine turista krasi svojim prisustvom galeriju u Satoru sećanja gde se pali večni plamen u spomen šest miliona jevrejskih žrtava.

Posle toga spasilac sadi drvece u Aleji pravednika koja se pruža kraj Jad Vašem-a, da bi se na kraju u posebnoj sali ove ustanove obavila predaja odlikovanja. Predstavnik Komisije za ocenu zasluga pravednika ističe zasluge spasioca, njegovu čovečnost, hrabrost, požrtvovanost, dobrotu srca. Nije bilo lako ostati čovek u doba kad je bilo toliko neljudi. Predstavniku Jad Vašem-a pridružuju se spaseni koji uzbuđljivim rečima podsećaju na godine provedene u skrivalištima i zaklonima, bunkerima i na tavanima, okruženi opasnostima ali i ljubavlju i pažnjom svojih zaštitnika. Spasilac, tako isto, veoma uzbuđen izgovara reči zahvalnosti za odlikovanje.

Ne mogu svi spasioci doći u Izrael da prime odlikovanje. U mnogim slučajevima se spaseni ne nalaze u Izraelu, već negde daleko u svetu, ili su stari i nemoćni da bi krenuli na daleki put, ili su u međuvremenu umrli, pa se odlikovanja predaju njihovim bliskim srodnicima. U svim slučajevima kad spasioci ne mogu doći u Izrael predaja odlikovanja se obavlja u ambasadama ili konzulatima Izraela u inostranstvu. Svečanosti se daje publicitet i u njoj uzimaju učešća predstavnici štampe, katkad predstavnici vlade i crkve, televizija i dr. Drže se govori u kojima se naglašava da se odlikovanja dodeljuju u ime celokupnog jevrejskog naroda. Ovi trenuci približuju čoveka čoveku, rekao bih, i narod narodu.

Aleja pravednika

Aleja pravednika pruža se kraj Jad Vašem-a. Aleja je već popunjena zasađenim drvećem i sada se dalje širi po liticama jerusalimskih brda koja okružuju Jad Vašem.

Aleja pravednika predstavlja čitavo malo društvo naroda. Cela okupirana Evropa! Ima mnogo Poljaka i mnogo Holanđana. Zatim: Francuza, Italijana, Engleza, Jugoslovena, Bugara, Čeha, Belgijanaca. Ima i Nemaca, punokrvnih Nemaca, Rusa, Mađara, Austrijanaca, Slovaka, Šveđana, Grka, Danaca, Norvežana, Rumuna. Tu su i Španci i Portugalci.

Kraj svakog posađenog drvceta stoji tabla na hebrejskom i francuskom: ime spasioca i ime zemlje. Spasioci su pomagali u svojoj

zemlji ili u zemlji u kojoj su bili sa službom. Na nekim tablama su dva imena: muž i žena. Na nekim tablama ima i više imena: roditelji i deca. Drvo je posađeno u čast cele porodice. Neki su spasavali u mestima u koja su i sami dovedeni silom: u koncentracionim logorima su pružali ruku-pomoćnicu jevrejskim zatočenicima, svojim sapatnicima.

Aleja pravednika liči na neko pošumljeno ostrvce koje kao da stoji samo za sebe. Mnoga drveta su već narasla u snažna stabla širokih krošnji. Po listu se vidi da je to rogač koji je poznat kao dugoletan. Rogač živi stotinu-dve godina.

Aleja pravednika je u stvari velika porodica pravednih koja nas obogaćuje simbolima, koja nam vraća veru u čoveka, veru koju smo izgubili, koja se u nama slomila.